

पुष्प - १५ : शुद्ध बुद्धी
जेथ मना आणि बुद्धीचें ऐक्य आथी।

१. प्रयत्नांबरोबरच अभ्यासासाठी मन व बुद्धी यांचे साहचर्य हवे.
२. मन आणि बुद्धी दोन्ही एकाचवेळी अभ्यासात गुंतले पाहिजे.
३. अभ्यासविषयाबाबत गोडी निर्माण व्हावी म्हणून मन तिथे हवे आणि अभ्यासविषयाचे आकलन व्हावे म्हणून बुद्धीदेखील तिथेच स्थिर हवी.
४. यालाच ज्ञानोबाराय 'योग' असे म्हणतात :
५. बुद्धी स्थिर होण्यासाठी ती स्वच्छ करावी लागते.
६. 'विवेक' म्हणजे योग्यायोग्य विचार : कोणत्या वेळी कोणती गोष्ट करणे उचित आहे याचा सारासार विचार : परीक्षेचे दिवस असताना कितीही चांगला चित्रपट दूरचित्रवाणीवर लागलेला असला तरी तो बघायचा किंवा नाही याचा योग्य विचार म्हणजे 'विवेक'.
७. बुद्धी किती आहे, यांपेक्षा असलेली बुद्धी किती शुद्ध आहे, हे अधिक महत्त्वाचे होय.

संतबोल

- अर्जुना समत्व चित्ताचें। तेंचि सार जाण योगाचें। जेथे मना आणि बुद्धीचें। ऐक्य आथी।। (ज्ञा. २.२७३)
- तरी गुरू दाविलिया वाटा। येऊनि विवेक तीर्थतटा। धुवुनियां मळकटा। बुद्धीचा तेणें।। (ज्ञा. १८.१०११)
- मग राहूनें उगळिली। प्रभा चंद्रें आलिंगिली। तैसे शुद्धते जडली। आपण्यां बुद्धी।। (ज्ञा. १८.१०१२)
- जैसी दीपकळिका धाकुटी। परी बहु तेजातें प्रगटी। तैसी सद्बुद्धि हे थेकुटी। म्हणों नये।। (ज्ञा. २.२३८)

मंजिरी - १५

१. 'चित्तचतुष्टय' म्हणजे काय?
२. एकाच जिनसेचे चार घटक अथवा अंगे : मन, बुद्धी, चित्त, अहंकार.
३. मनाची निश्चयी अवस्था म्हणजेच बुद्धी : बुद्धीचा वापर म्हणजेच विवेकाचा वापर.
४. केवळ प्रपंचच नव्हे तर परमार्थदेखील बुद्धिनिष्ठ असावा, अशी ज्ञानोबारायांची अपेक्षा.
५. मन खेळण्यात रंगले आहे आणि बुद्धीला तर पटते आहे की अभ्यास केलाच पाहिजे, अशी ओढाताण मग अभ्यासामध्ये चित्त लागू देत नाही. त्यासाठी मन आणि बुद्धी या दोहोंत समन्वय हवा.
६. त्यासाठीच बुद्धी शुद्ध म्हणजेच निर्मळ हवी.
७. गणरायांची सोंड ही त्याच शुद्ध बुद्धीची, विवेकाची खूण होय.

संतबोल

- मनाचे संकल्प पावविल सिद्धी। जरी राहे बुद्धी याचे पार्यीं।। (श्रीतुकोबाराय)
- अनेक बुद्धिचे तरंग। क्षणक्षणां पालटती रंग। धरूं जाता संग। तंव तो होतो बाधक।। (श्रीतुकोबाराय)
- काय हो स्थिर राहेल बुद्धी। कांहीं अरिष्ट न येल मधीं।
धरिली जाईल ते शुद्धी। शेवट कधीं तो मज न कळे।। (श्रीतुकोबाराय)
- हरि बुद्धी जपे तो नर दुर्लभ। वाचेसी सुलभ रामकृष्ण।। (श्रीज्ञानोबाराय)